

bízhatóságáról, amelyekből oktatást nyertél” — olvashatjuk a könyvet bevezető mottóban.

A mottók nemcsak a regény jelentésstruktúráját és értékrendszerét befolyásolják, hanem szerkezetét is megszervezik. A három fejezet három mottója összesen tizennégy szövegrészt tart össze. Az idézetek bibliai lelőhelye alapján valószínűleg a tizennégyes szám sem esetleges: a szer-tartás szerint a keresztútnak ugyanennyi állomása van, s így a víkend-novella megjelölés a hétfévi történeteken túl a nagyhét víkendjét is magában foglalja (a regény vasárnap végződik).

A kert teherré válása a mondat szerkezetekben is tükröződik: a *Ki- kapcsolódás*, a *Vegyszer* és a *Baleset* című fejezetben az előzők kimér- tebb, nyugodtabb ritmusát zaklatott, zárójellel teli, ponttal ritkán le- zárt szövegrészek váltják fel. A kerttulajdonos tudatában itt már alig különülnek el az eddig gondosan megkülönböztetett kerti és munkahe- lyi gondok, sőt egyre gyakrabban az utóbbiak kerülnek túlsúlyba, a köz- vetlen reflexiók formájában elmondott (*Vegyszer*) vagy a hős vásárló- képességén megmutakozó társadalombírálattal együtt (*Kárpótlás*, *Glos- ter*). A regény stílusa a kerttulajdonosnak csaknem a naivitásig egysze- rűsödő reflexióihoz, néhol közhelyes eszmefuttatásaihoz igazodik. Erős- sége nem a köznapián szürke stílus, hanem a jelentésszerkezet, amelybe beleszővődik a világnézeti és a társadalomkritika.

Ez a könyv alighanem Burány Nándor eddigi legjobb műve.

FEHÉR Katalin

MŰVÉSZET ÉS TERMÉSZET

Nemes Nagy Ágnes: *Látkép gesztenyefával*. Magvető Könyvkiadó, Bu- dapest, 1987

Ez a felerésznt interjúkat, felerésznt esszéket tartalmazó kötet számos élet- rajzi vonatkozása mellett is mindenekelőtt a művészetről szól, a művészet lényegének megértését segíti. A művész vallomása ez a művészetről, amelynek legfőbb elvét Nemes Nagy Ágnes a rendezettségben látja, s ehhez bizonyító példákat, utalásokat elsősorban a természetben talál, a természetből merít. Mert, ahogy egy helyen írja: „természet és művé- szet között a *biologikumig* lenyúló kapcsolat van. Például mindkettő- ben ott van a diszharmonikus harmónia, a szabály és a vad mutáció. Rend és szabadság”. S ennek a „titkos összeköttetés”-nek, sajátos, lé- nyegi rokonságnak Nemes Nagy Ágnes vallomásaiban a *fák* a leggyak- rabban aposztrófált, legkifejezőbb hordozói. Bennük látja Nemes Nagy Ágnes a „vitalisig nyúló esztétikum” természetbeli analógiáit, de arra is példaként szolgálhatnak, amit önjellemzőként tudunk meg a kötet szerzőjéről, hogy „a konkrétumokhoz tapadás” és „az elvontsághoz hú-

zó hajlam” feszültséget teremtő kettőssége jelenti számára a művészi létezését biztosító, az alkotást életre hívó életteret. Akárcsak Nemes Nagy Ágnes szép és mély költészetében — összegyűjtött versei között több fa-vers olvasható, mottóként pedig a *Fák* című vers vezeti be a kötetet — egész élet- és művészetfelfogásában is a fák azok a konkrétumok, élő konkrétumok, amelyek gondolatokat indítanak útjukra, összefüggésekre ébresztik, vezetik rá.

A kötet szép címlapján a Krisztina-templom mögötti, rozsdabarnába változó, hatalmas gesztenyefa koronája látható, s fölötte a cím — *Látkép gesztenyefával* —, amely olyképpen egyesíti magában a tágaságot és a konkrétumot, hogy középpontjában jelképként a fa áll. De a kötet egyik leglíraibb írása, a *Vigília* jubileumára írt valomás, ahogy címe is jelzi, akácfaakra történő emlékezéssel kezdődik. Gyakran tűnnek fel Nemes Nagy Ágnes interjúiban, esszéiben a fák, ám a kötetben végighúzódo vörös fonál, a művészet jellegének, mibenlétének meghatározása, megértése, megértetése szempontjából főszerepet az az almafa kap, amelyről az *Író és közélet* című interjúban olvashatunk. A kérdező, Szerdahelyi István egyre arra törekszik, hogy a művészet fogalmát a közéletiséggel azonosítsa, Nemes Nagy Ágnes viszont, aki azok közé tartozik, kik az irodalmat, s ezen kizárólag szépirodalmat ért, művészi s nem járulékos, kísérői vonatkozásai, összetevői miatt tartják az ember számára lényegesnek — egy helyütt, a filozófiai költészet kapcsán így ír: „nem hiszem, hogy a versben valóban filozófiát vagy intellektust kell közölni, ezeknek csak az atmoszféráját lehet közölni, és ez tökéletesen elegendő” —, így összegezi véleményét, választja el a publicisztikát és az irodalmat, s teszi helyére mindkettőt: „Baj, ha a távirópóznát almafának nézzük.” Gyönyörű, tökéletes párhuzam, amelyhez ekképpen jut el a megkérdezt: „Úgy veszem észre, nálunk nagy hajlam van arra, hogy a publicisztikát összegagyválják a belletrisztikával, a szépirodalommal. Az egyik nyersanyag, a másik földolgozás. Az egyik információ, a másik művészet. Hogy olykor átmehetnek egymásba? Hát persze. A XX. század végén csak nincsenek műfaji babonáink? De a kettő más, a *hatóanyaguk* más. A publicisztika elsőrendű hatóanyaga a fogalmi, a második jelzőrendszer, az irodalomé: a harmadik, a művészeti jelzőrendszer. Baj, ha...” De ezt már idéztem.

Mondani sem kell, ebben az interjúban dominál Nemes Nagy Ágnes kivételes intellektusa, sziporkázik szelleme. A többiben nem vitatkozik, hanem monologizál, erre szorítja a mikrofontartó, bennfentes kérdező (Kabdebó Lóránt), kinek erénye, hogy hagyja alanyát beszélni, akinek bőven van lényeges közlendője. Az író és a közélet viszonyáról érdeklődő interjú készítője viszont irányítani, meggyőzni akar, s nem elégszik meg ilyen lényegyet láttató okfejtéssel: „Nyilvánvaló, a legnemesebb, a legbölcsebb, a legmélyebben szántó, a legközéletibb tartalom sem teszi jóvá, művé a verset. Művé teszi vagy teheti viszont ez a bizonyos nehezen meghatározó rendezettség faktor. A kettő egyébként

nincs egymással ellentétben. Hogy miért tartom mégis nagyon fontosnak, hogy valamit kifejezzünk? Isten bocsássa meg, nem is azt gondolom, hogy az olvasóközönség számára — ahogy maga mondta, a köz számára — fontos elsősorban, amit én közölni tudok. Hanem nekem fontos, én, az író vagy költő, ha nem tudok kellő mértékben ráfüggeszteni arra a tartalomra, ami engem áthat, ami nekem végtelenül fontos, akkor nem is fogok tudni eljutni a saját pszichémben addig a sávig, ahol a rendezettségi tényezőket föllelhetem, és általuk az élményemet ki tudom fejezni.” A riportter saját tételét akarja visszahallani, s ezért nem csoda, ha amint a távirópózná—almafa párhuzam bizonyítja, a kérdező csúfosan alulmarad, mert nem győzi a szárnyalást, mert hamis pozíciókról indul, művészetellenes, holott művészetpárti kívánna lenni, s ezért el kell szenvednie a kioktatást. Vigaszul szolgálhat, hogy gyönyörű oktatásban részesülünk, amit sohasem szégyen elviselni, kivált ha summázása olyan tiszta, egyértelműen igaz mondatban jut kifejezésre, mint a távirópóznát és az almafát összevető idézet, amely alapfokon tisztázza — egyszer s mindenkorra — a művészet mibenlétét.

Tömény megfogalmazása ez a mondat Nemes Nagy Ágnes művészetfelfogásának, amely egységes világképbe, az esztétikum egységébe foglalja a kötet minden írását. Legyen az interjú, amelyben felismerhetően és összetéveszthetetlenül Nemes Nagy Ágnes hangját halljuk, mert nem nyilatkozik, hanem mindig megnyilatkozik. Vagy legyen az esszé, melyben irodalomról, költőkről (Dsidáról, Áprilyról, Jékelyről, József Attiláról, Pilinszkyről), filmekről, tv-műsorról olvashatunk, de említhetném az irodalmi szénaboglyának keresztelt kisesszéket is.

Nemes Nagy Ágnes annak az Újhold-nemzedéknek a tagja, amely alig lépett a pályára, folyóiratot kapott, de alig szokta meg, hogy folyóirata van, elvették tőle, sőt évekig a pusztá publikációs lehetőségtől is megfosztották őket, fordításból, tanításból, ki tudja, miből éltek, míg nem néhány év óta szinte mítoszuk van. Azért lehet mítoszuk, mert végérvényesen kiderült, a magyar irodalom élvonalába tartoznak; Mándy, Pilinszky, Nemes Nagy Ágnes, Rába György, Lengyel Balázs, Somlyó Zoltán, de ide sorolható Kálnoky, Végh György, a korán elhunyt Darázs Endre, s a folyóirat holdudvarába jutott Örkény, Devecseri, Csorba Győző, Hubay — s még sokan mások —, hogy név szerint csak az egymáshoz művészileg közelebb állók közül említsünk néhányukat. Itt, az Újholdból indult a Szerb Antal, Babits, Halász Gábor által előzőleg szívre tett Nemes Nagy Ágnes írói pályája, s ide kötődik, vezethető vissza esztétikai világképe, amely nem megtanult anyagot viszszaadandó, hanem „megélt és meg gondolt” állításait tapasztalatból és végiggondoltságából merítő művészetfelfogás, melyhez akár egy esztétikához, nyugodtan fordulhat költő is, olvasó is. Mert néhány oldalon vagy még kisebb terjedelemben élvezetes és biztos alapokon nyugvó költészet- és ízléstörténeti eligazítást kap, megtudja, mi a verselemzés titka, mi a szabadvers, hogy a költészet is mesterség, hogy a kritika a má-

sik megbecsülésének a jele, hogy az irodalmi élet miért nélkülözhetetlen az író számára, vagy hogy miért nem a divat teszi a költőt, hanem önmaga: „Örült minden költő, aki lemond legfőbb javáról, önmagáról, aki egyenlenségét — legyen az bármilyen egyenlenség — divatnak, vonzásnak vagy kényszernek odadobja. A költőnek önmaga a földje-telke, termése és sarlója...”

Olyan tanítást élvezhetünk, amely utaló példáit elsősorban a természetől kölcsönzi, esztétikai leckéket kapunk, melyekhez egy másik világból — a természetből — vett ismeretek tágitják látószögünket, nyitják tágra horizontunkat, művészetre, irodalomra kíváncsi, érdeklődő tekintetünket, értelmünket.

GEROLD László

SZABADKÁRÓL INDULT

Kabos Gyula 1887—1941. Magyar Filmintézet, Budapest, 1987

A testes kiadvány csupán vázlatkép, amely egy huszadik századi magyar színész, Kabos Gyula tevékenységébe, életébe nyit betekintést, igazolvja, hogy ez az életmű megérdemli a részletes feldolgozást is. Ugyanakkor Kabos Gyula munkásságának elemzése lehetőség arra is, hogy az elmarasztalt „könnyű műfaj” és művelői előítéletek nélküli értékelést kapjanak, hiszen sokszor bebizonyosodott már, hogy az igényes közönséget nehezebb megnevetetni, mint megríkítani. Ezt állítva nem a megnevetetés olcsó formáira (orrfúvás, gáncsolás, hátbaverés stb.) gondolunk, hanem azokra, amelyek a szórakoztatás mellett elgondolkodtatni is tudnak. Azokra a színészi eszközökre, amelyek egyenértékűek a katarzist kiváltó tragikuméival, ahogy, mondjuk, Molière Harpagon-jelenete példázza a *Fősvényben*. Az elveszett kincsei fellett siránkozó Harpagon komikus szituációját beárnyékolja a tragikum, hiszen miközben nevetünk rajta, lehetetlen nem észrevenni, hogy egy emberi jellem eltorzulásának lehetünk szemtanúi, mivel a főhős mértéktelen fájdalomát kifejező, fülsértő jajveszékélés előidézője nem egy végzetes kimenetelű létélmény, hanem a kapzsiság, a mohóság.

Kabos Gyulának, hosszú és szere-

pekben gazdag pályája ellenére nem adatott meg, hogy Harpagon lehessen, vagy ehhez hasonló, klasszikus vígjátékszerepekben bontakoztassa ki kivételes komikus tehetségét. A kor, amelyben működött, kényszerítette arra, hogy „... a jól fogyasztható, derűt fakasztó, olcsó beléptidíjjal is zavartalanul élvezhető komikus” legyen, ahogy a könyvben Gyárfás Miklós írja róla. Ugyancsak tőle tudjuk: „Mint annyi valóban jeles művésszel, Kabossal is másként fordult a dolog, mint ahogy számítani lehetett rá. Kabos (...) miközben a kor parancsára önmaga középarányosává vált, a kommersz körülmények között is művész maradt. Egyéniség, akit a korszokás és közizlés a maga filléres esztétikájával befolyásolt ugyan, de mint népszerű mulattató is megőrizte tehetségének nemes tulajdonságait. Olcsón is jó volt. (...) Ez is a színház csodájához tartozik. Nemcsak Shakespeare és Molière ad alkalmat színészi maradandóságra, de Harmath Imre és Komjáth Károly is. (...) Kabos akkor is nagy színész lett volna, ha ennyit sem juttat neki a sors.”

És ezzel a sorssal, amely pályáját végigkísérte, Kabos Gyula gyakorló színészként Szabadkán került először közelebbi barátságba, kötött szövetséget. Erről a könyv terjedelmes tanul-